ПЪСТРИ, СТРАННИ, БЕДНИ ХОРА И СМЕЛИ БОРЦИ ЗА СВОБОДА – БЪЛГАРИТЕ ОТ ПЕРСПЕКТИВАТА НА ПЪТУВАЩИ ЧУЖДЕНЦИ И ДИПЛОМАТИ И ОТ ТЯХНАТА СОБСТВЕНА ПЕРСПЕКТИВА. РЕГИОН ВАРНА, СЛИВЕН, КУКУШ

БЕСЕДА 3. МНОЗИНСТВО И ВЪПРЕКИ ТОВА НА НАЙ-НИСКОТО СТЪПАЛО НА СОЦИАЛНАТА СТЪЛБИЦА. БЪЛГАРИТЕ В КУКУШ В СРЕДАТА НА XIX ВЕК

Автор: Елена Ницше, Славянски институт, Рупрехт-Карлс-Университет Хайделберг, Германия

Научен ръководител: проф. д-р Благовест Златанов Величков

Място на провеждане на беседата: Старата гимназия, град Кукуш, Гърция

Въпреки че днес Кукуш официално не е български град, според статистически данни през XIX в. почти всички негови жители са били българи. За това свидетелства и Егор Петрович Южаков, който посещава района около Кукуш и Дойран в края на 1958 - началото на 1859 г. и описва впечатленията си в сравнително кратка статия под заглавие „Един месец в България“ в списание „Современник“ (Современник, 1860, т. 84, № 11, 193-220) (Южаков 1860: 193–220).

Въпреки обема си статията съдържа обширни описания на българската култура. Южаков разказва за ежедневието на българите, за техните традиции и гостоприемство. Впечатленията му обаче се различават от тези в предишните разгледани от мен текстове, тъй като тук става дума за по-богати българи, които в ежедневието проявяват някои различия спрямо бедната рая.

Например, според преценката на Южаков българите от Кукуш изпитват повече омраза към гърците, отколкото към турците. Вероятно това се дължи на факта, че поради географското положение на селото те имат по-интензивно общуване с гърците. Ако посетите българин в Кукуш, можете да чуете само ругатни и оплаквания от гърците. Навсякъде се чува: „Не сме гърци лукави, а честни българи, чисти славяни.“ В една от къщите българите поискали от гостите (Южаков и хората му) да попитат едно малко дете, което било там, дали е грък. То веднага отговорило, че „...е честен българин, истински славянин!“ Но гостите шеговито продължавали да настояват, че е грък, и след няколко такива въпроса детето се разплакало. Толкова много не искало да бъде нарочвано за грък. Думата „грък“ може дори да се използва като ругатня или за лошо свършена работа: „Е, то е гръцка работа!“ (Южаков 1986: 271). По време на едно от храненията в една от къщите синът на домакина случайно изпуснал чаша и тя се счупила. Без забавяне последвало следното изказване: „Тако да изкършат се душмани (врагове) наши - турци сос гърците!“ (Южаков 1986: 272)

Южаков пише за патриотизма на българите от Кукуш. Те нямат права, нямат богатство, не могат сами да решават съдбата си. Затова още от люлката подготвят синовете си за революция, за борба за родината („... подготвяйки си още от люлката да се бори за своята

родина ...“). Децата отрано се учат кой е враг и кой е приятел. Още от детството им се внушава национална гордост, което вероятно е изиграло голяма роля за окончателното освобождение на България от османците (Южаков 1986: 262).

В Кукуш, споделя Южаков, можете да срещнете и „погърчени българи“, което означава, че това са родени българи, говорещи гръцки, следващи гръцки обичаи, мразещи славяните и не искащи да признаят, че самите те някога са били славяни. Те самите вече не знаят как са станали гърци, но и не искат да знаят, защото в средите на българите от гърците не се очаква много. Такива българи са мразени и презирани от собствения си народ (Южаков 1986: 263). В резултат на това, както пише друг автор, на българите не им се налага да се борят само с един враг:

> *„Както се вижда, те трябва да се борят с не един враг.“ (Лернер 1986: 340)*

В контраст с бедните български села Южаков описва красивата българска природа:

> *„Но на фона на тази очарователна местност видът на бедните български села навява тъга.“ (Южаков 1986: 262)*

Въпреки това, в сравнение с другите селища, Кукуш е доста богато село, отбелязва авторът. Има около 20 турски къщи и около 500 български, което според Южаков би трябвало да е причина за богатството на селото (Южаков 1986: 276).

Въпреки многото български жители обаче, селата наоколо изглеждат много турски - занемарени, улиците са криви и тесни, къщите – построени без никакъв ред и обзаведени в източен стил. Обикновено имат две стаи – едната се използва като работно помещение, склад, спалня и кухня, а другата е по-чиста и е предназначена за посрещане на гости. При по-богатите собственици във втората стая има много килими, а край тях са разположени дивани или доста широки пейки с постелки, напълнени с вълна или слама. В някои къщи вместо такъв диван се използват просто дълги възглавници на пода. Обикновено си събувате обувките, когато влизате, за да е чисто. Ако е студено, българите сядат до огнище или мангал (от мед или друг метал, в който гори огън) (Южаков 1986: 276).

Южаков се чувства сред българите така, сякаш е пътувал 1000 години назад в миналото – прост живот, никаква изкуственост на обществените порядки, наивни хора. Според описанието му тези хора са приятелски настроени и сърдечни (Южаков 1986: 268). Те са доста по-нетактични от турците, но при всички положения – по-любознателни. Ето как Южаков описва деня си след влизането в страната. На следващия ден след пристигането чорбаджиите – старейшините на селото – още преди закуска посетили новодошлите. След класическия поздрав „Добре дошли!“ всички седнали на дивана с кръстосани крака. Следва взаимно представяне и разговорът започва. Домакините били много любопитни, задавали много въпроси и били много щастливи да научат нещо ново. Въпросите били свързани с пътуването, с пътниците и техните семейства, с Русия, политиката и обществото. Били много изненадани, че турците и гърците, които имат по-висок статус в българските части на Османската империя, са по-скоро нежелани гости в Русия (Южаков 1986: 264).

Южаков не описва конкретни българи от Кукуш, но от статията му се създава представа за българите като за горди хора, които имат малко страхове и на външен вид приличат на турците, защото облеклото им е сходно. Българите също носят шалвари, сетре, чорапи, фес, чалма и обувки – всичко, което носят и турците. Според Южаков българинът може да се познае само по лицето – всички българи в Кукуш бръснат брадите си, като оставят само мустаци и плитка на голите си глави, ако са си обръснали косата. Южаков твърди също така, че българите са по-скромни в поведението си. Младите хора

изглеждат малко по-различно, защото предпочитат европейския стил (Южаков 1986: 269). За жените в ежедневието се дава по-малко информация, споменати са само тези, които често ходят боси. Но когато става въпрос за празници, жените обличат церемониални дрехи и огърлици, украсени с монети. Червените обувки са украсени със злато и коприна (Южаков 1986: 274).

Според бележките на пътешественика, традициите в храненето са много сходни сред повечето българи. Южаков описва много хранения, на които е присъствал. Отбелязва, че хората обичат да поднасят сладки неща, когато приемат гости – ядки, сладкиши, конфитюр. Между гостите се поставя поднос за сервиране. Към него бутилка ракия или мастика и вино. В някои къщи за гостите се приготвя наргиле или калян. След хранене се подава съд с топла вода и купичка със сапун. Това е източна традиция за миене на ръцете след хранене. Но някои хора прекаляват. Един от домакините дори си измил зъбите със сапун, пише гостът: „Да си измиете ръцете и да си изплакнете устата.“ Тук чаят се счита за напитка, която се консумира от хора с изтънчен европейски вкус. Българите обаче предпочитат кафето и алкохола. В Кукуш Южаков установява, че децата често слагат масата, дори когато има гости. От малки те помагат в домакинството: „Тутакси се появява малкият син или дъщеря на домакините с кафе в малки чашки.“ (Южаков 1986: 270).

Южаков е оптимист по отношение на образованието в България и по-конкретно в Кукуш. Той и неговите съмишленици посещават и едно начално училище (Южаков 1986: 266). Южаков разказва историята на училището в Кукуш, за да могат читателите му по-добре да разпознаят осъществения напредък. Първото училище в Кукуш е открито през 1825 г., но нивото на образование в него е сравнително ниско. През 1840-1842 г. учебният процес вече е по-добре организиран, но все още се преподава на гръцки език. Първият учител, който преподава на български и църковнославянски език през 1860 г., е монах от Зографския манастир. Предполага се, че това е отец Климент (Влахов 1960: 26).

Южаков също така сравнява гръцките и българските училища. Отбелязва, че гръцките училища често са по-бедни и изглеждат по-зле от българските, въпреки че на гърците е позволено повече (по отношение на размера на училището и свободния избор на език и някои предмети) и те имат благодетели сред турците и следователно повече пари, за да създадат по-добри училища. Въпреки това училищата на гърците, които авторът е виждал, са без чинове и маси, а понякога и без прозорци. В тези помещения е влажно и тъмно. За сравнение, училището в Кукуш е много просторно и красиво – голяма стая с 25 чина и един учителски стол. Стаята е светла и чиста. В началния курс се обучават около 250 деца, а образованието може да се продължи и в друг град. В началния курс децата на възраст от 6 до 15 години се учат да пишат и четат. В гимназията в съседния град има 50 ученици, които изучават гръцки език, математика и география на гръцки език и църковна история на български език. Заплатата на един учител тук е около 20 сребърни монети на месец, което е сравнително малко. Затова Южаков смята, че в училищата учителите работят за идеята, а не за парите (Южаков 1986: 266).

Българският език на кукушани според него е смесица от славянски с турски и гръцки думи, поради което пътниците често се разбирали много зле със своите домакини и обратно. От времето, когато българските училища започват да се разпространяват, омразата между гърци и българи все повече се разраства. Всичко това не е изненадващо, тъй като преди това гърците са имали по-голяма власт над българите, включително и посредством езика, и не са искали да се откажат от тази власт. Ето защо гърците не са имали интерес да подпомагат българите в разпространението на собствения им писмен език. Организацията на църквата също не е помогнала на хората да говорят, четат и да се молят на собствения си език.

За разлика от по-късните текстове на Сейнт Клер, Брофи и Розен статията на Южаков представя българите в изцяло положителна светлина. Това до голяма степен се дължи на влиянието на два фактора. Първо, общото отношение на автора към сродните му българи славяни и принадлежността му към славянофилските кръгове. Второ, значителна роля играе фактът, че Южаков попада в едно богато и многолюдно селище с компактно българско население, което може по-добре да се грижи за своята култура и за образованието на своите членове. Разбира се, скритото общо послание на Южаков е, че българите могат да постигнат значителен напредък, ако могат да се радват на свобода и политическо самоуправление.

Литература:

Влахов, Туше. 1960. Възраждането в България. *Исторически преглед* (6).

Лернер, О. М. 1986. Спомени за българ ия. In Маргарита Кожухарова (ed.), *Руски пътеписи за българските земи XVII - XIX век*. София: Отечествен фронт.

Южаков, Егор П. 1860. Один месяц в Болгарии. *Современник* 84(11). 193–220.

Южаков, Егор П. 1986. Един месец в България. В: Маргарита Кожухарова (ed.), *Руски пътеписи за българските земи XVII - XIX век*. София: Отечествен фронт.